

HAGYOMÁNY

A csanádi egyházmegye alsópapsága 1848/49-ben

A csanádi egyházmegye és plébániáinak történetét, valamint a papok életének 1848/49-es eseményeit *Szentkláray Jenő*¹, *Kováts Sándor*², *Juhász Kálmán*³ és *Varsányi Péter István*⁴ írásai vizsgálták. A csanádi püspöki címet 1848/49-ben két, a liberális politikai elithez és a reformer csoportokhoz kötődő, nagyhatású közéleti aktivitást folytató főpap viselte: *Lonovics József* és *Horváth Mihály*. Lonovics Józsefet 1848. június 25-én V. Ferdinánd császár és király egrí érsekké nevezte ki, s helyébe Horváth Mihály prépostnak adományozta a csanádi püspöki méltóságot, aki később – már Magyarország függetlenségének kimondása és a Habsburg dinasztia trónfosztása után – 1849 májusától a Szemere-kormány vallás- és közoktatásügyi minisztere lett. IX. (Boldog) Pius pápa azonban egyik kinevezést sem erősítette meg.⁵ Mindkét főpásztor sokat volt távol egyházmegyéjétől, ezért püspöki helynököket neveztek ki. Fábry Ignác címzetes püspök 1831 januárja és 1848 augusztusa között. Róka József kanonok 1848. augusztus 27-től látta el a vikáriusi teendőket. A csanádi egyházmegye azonban 1848 októberének végén, novemberének elején – Temesvár osztrák bevétele miatt – kettészakadt.

A császáriak által megszállt területet Fábry Ignác irányította Temesvárról, a magyar kormány ellenőrizte részt pedig Róka József kormányozta Makóról, a püspök nyári rezidenciájáról. Róka megszervezte a székeskáptalant is: a környékbeli plébánosokból és teológiai tanárokból. Utóbbiaknak nem sok dolguk akadt, a papnövendékek nagy része ugyanis honvédeknek állt. A szabadságharc bukása után a püspökség területi egysége helyreállt. A helynök Fábry Ignác – későbbi kassai püspök – lett, Róka Józsefet pedig a máriaradnai ferences rendházban tartották házi őrizetben.⁶

Horváth Mihály⁷ (1789–1865) apátfalvi plébános 1849. január 28-án kelt levelét a Makón székelő püspöki helynöknek. Róka Józsefnek írta. A jelentésből megtudjuk, hogy Apátfalvát a forradalom és szabadságharc napjaiban elkerülték a hadműveletek. A falu népe mégis részt vett a magyar szabadságharcban. Apátfalván ugyanis hater ezer délvidéki, a szerb felkelők elől menekülő magyar nemzetiségű lakos talált menedéket és ideiglenes otthont 1849 januárjában.⁸

Kreminger Antal (1804–1885) 1849. június 7-én, Követs Endre (1800–1863) szőregi lelkész 1849. június 20-án írt a püspöki hivatal tájékoztatására írt levele beszámolt a szőregi plébánia és filiái állapo-

¹ *Szentkláray Jenő*: A csanád-egyházmegyei plébániák története. Temesvár 1898. 92–100. old.

² *Kováts Sándor*: A csanádi papnevelde története. Temesvár 1908. 357–351. old.

³ *Juhász Kálmán*: A csanádi egyházmegye 1848/49-ben. Sajtó alá rendezte *Lot: Antal*. In: *Tanulmányok Csongrád megye történetéből*. 21. köt. Szeged 1994. 63–77. old.

⁴ *Varsányi Péter István*: „Szívök legtisztább sugallata szerint.” Fejezetek a csanádi egyházmegye 1848/49-es történetéből. In: Szeged 1998. 3. sz. 38–43. old.

⁵ *Hermann Eged*: Lonovics József római küldetésének (1840–41) belpolitikai és diplomáciai előkészítése. Budapest 1934.; *Karácsony János*: Magyarország egyháztörténete főbb vonásában 970-től 1900-ig. Veszprém 1929.; *Márki Sándor*: Horváth Mihály. Budapest 1917.

⁶ *Miklós Péter*: Város, egyház, társadalom. Tanulmányok a szegedi katolicizmus történetéről. Szeged 2004. 79–135. old.; *Miklós Péter*: Vallás, politika, művelődés. Egyháztörténeti tanulmányok. Szeged 2006. 69–96. old.: „A jelen kor veszes napjaiban”. Dokumentumok a csanádi püspökség 1848/49-es történetéhez. Szerk. *Miklós Péter*. Szeged 2006. 8–86. old.

⁷ Nem azonos és nem is állt rokonságban a főpap és politikus Horváth Mihállyal (1809–1878). Utóbbi váci egyházmegyes pap volt, majd a szabadságharc idején választott csanádi püspök, kultuszminiszter.

⁸ Szeged-Csanádi Püspöki Levéltár. Egyházközségekre vonatkozó régi iratok. (a továbbiakban: SZCSPL EVRI) Apátfalva. 188.

tárol 1849 nyarán, a délvidéki szerb mozgalom elleni harc után, de még a szabadságharc történetében jelentős szőregi csata (1849. augusztus 5.) előtt. A dokumentumokból kiderül, hogy a legtöbb Szeged és Szőreg környéki falu leégett a harcok során, a lakosság nagy része pedig elmenekült. Megtudjuk, hogy Szőregen 1849 februárja és májusa között nem működött a katolikus plébánia. A templomot nagy kár érte (a tűz és a szerb felkelők fosztogatásának eredményeként), s az újjáépítéshez anyagi támogatást az egyházközség – Osztróvszky József szegedi kormánybiztos közreműködésére – a magyar kormánytól várt.⁹

Szőreg jellegzetes pont a szabadságharc történetében. A szeptemberi fordulat után kiéleződő nemzetiségi ellentétek fegyveres villongáshoz vezettek a faluban, a magyarországi politikai folyamatok, és a minden oldalon megjelenő nacionalista ideológiák felborították az ortodox szerbek és katolikus magyarok békés együttélését. A település jelentős állomása volt Perczel Mór bácskai hadjáratainak, valamint a szabadságharc utolsó napjaiban egy döntő ütközet színhelye. Szőreg plébánosa, Követs Endre is részt vett a szabadságharcban. Lelkészként szolgált Szegeden és környékén a honvédek és nemzetőrök között, amiért néhány évre szolgálaton kívül helyezték.¹⁰

Szücs Antal (1803–1863) kisteleki plébános ellen 1848 áprilisában törtek ki az indulatok. Az erőszakos, összeférhetetlen természetű papot régóta nem kedvelték hívei, de amikor a szöszeken a forradalom és a szabadság eszméje, vívmányai ellen beszélt, végleg meggyűlöltek. 1848. április 9-én, feketevasárnapon (két héttel húsvét előtt) elítélte a liberális eszméket és az átalakulást. A felbőszült hívek kivonultak a templomból, egy héttel később, virágvasárnap pedig nem engedték be a misét tartani akaró papot. Ezen megsértődve Szücs lemondott plébánosi állásáról és Szegedre költözött. Kreminger Antal prépost, kerületi esperes Szegedről – Bartucz Antal bíró vezetésével – küldöttséget menesztett Kistelekre, hogy megismerje a konfliktus okát. A szakirodalomban elterjedt vélemény – Juhász Kálmánnak Lotz Antal közreadta tanulmánya alapján –, hogy Szücsöt a forradalmat pártoló magatartásáért bebörtönözték.¹¹ Az 1848. év nagyhetét lelkész nélkül töltötték a kistelekiek, s húsvétra a szeged-alsóvárosi ferences kolostorból hívtak papot.

Kreminger esperes 1848. április 21-én Oltványi Pált (1823–1909), Lonovics József püspök egykori titkárat bízta meg a kisteleki plébánia adminisztrálásával, ideiglenes vezetésével.¹² A fiatal Oltványit a kistelekiek annyira megkedvelték, hogy szeretnék volna, ha állandó plébánosként ott marad. Ezért levélben fordultak báró Főtvös József vallás- és közoktatásiügyi miniszterhez, illetve Lonovics József esanádi püspökhöz.

Oltványi Pál üres pénztárat talált, Szücs Antal ugyanis – a korabeli gyakorlatnak megfelelően – a fölsősleges pénzt kamatra kiadta a módosabb gazdáknak. Kreminger prépost 1848 júniusában fölszólította a helyettes plébánost, hogy kérje vissza az elődje által kiadott összeget, vagy – ha az adós nem tud fizetni – terheltesse ingatlanára az adósságot.¹³ Rácz Józsefet (1813–1894) 1849. augusztus 1-jei hatállyal nevezte ki a püspöki hatóság Kistelekre helyettes plébánosnak. Miután Oltványi Pál átadta a plébániát és távozott a községből, Kreminger esperes panaszt tett a püspöki hivatalnál. Azzal vádolta Oltványit, hogy saját helátása szerint az esperes és a püspök megkérdezése nélkül döntött a plébánia pénzéről, amit ráadásul azoknak a helybéli gazdáknak adott ki, akik az előző plébánost elbűbűzték.¹⁴ Oltványi Pál augusztus 3-án írt a esanádi egyházközségnek a vikáriusának. Tétélesen, szellemes hangnemben, határozottan igyekezett cáfolni az ellene fölhozott vádakat.¹⁵

A kisteleki plébános megválasztását 1848. július 3-ra írta ki a szegedi városi tanács, de végül csak augusztus 7-én került rá sor. A járvadalomra nyolean pályáztak: Bíró János, Vajda Mihály, Nyáry György, Oltványi Pál, Szabados József, Kovács János, Kaszta István és Bezdán Ferenc. Az új plébános végül a művelt és hívei körében népszerű Bezdán Ferenc (1817–1864) lett, akinek tevékenysége már a szabadságharc bukása és a Habsburg neoabszolútizmus idejére esett.

Nyáry Ferenc szeged-rókusi plébános (1799–1849) lelkesedett a forradalmi és nemzeti függetlenségi eszmékért. Az egyházi előírások ellenére – bajszot, szakállt növesztett, részt vett a nemzetőrség gya-

⁹ SZCSPL EVRI Szőreg, 30–31

¹⁰ Zakar Péter: A magyar hadsereg tábori lelkeszei 1848/49-ben Budapest 1999. 83–115. old.

¹¹ Juhász Kálmán: i. m. 75. old

¹² SZCSPL EVRI Kistelek, 26. B

¹³ SZCSPL EVRI Kistelek, 28. A.

¹⁴ SZCSPL EVRI Kistelek, 26. A

¹⁵ SZCSPL EVRI Kistelek, 26. B.

korlatain, s Kossuth nevét minden nap a mise után nyilvános imába foglalta. A konzervatív gondolkodású, népszerűtlen Kreminger Antal prépost, szeged-belvárosi plébános eltávolítására 1848 decembere és 1849 áprilisa között többször kísérletet tettek, végül 1849 májusában a plébániáját megürültnek nyilvánította a város liberális vezetése. Ekkor elhagyta Szegedet, de 1849 őszén az osztrákok bevonulása után visszatért.¹⁶ Kreminger az öt ért támadásokra Nyílt Válasz címmel reagált, felsorolva a magyar kormány és szabadság szolgálatában szerzett érdemeit. Erre azonban Nyáry Ferenc a Nyílt Felvilágosítás című röpirattal válaszolt, amelyben élesen bírálta és sértően támadta Kreminger prépostot. 1849 augusztusának első napjaiban – a magyar kormánnyal együtt – Nyáry és káplánja, Szücs János is elhagyta Szegedet. Makón Róka József helynöknek jelentette, hogy állomáshelyét kénytelen volt elhagyni, s a szeged-rókusi hívek lelki ellátásával Magyar Ferenc egri egyházmegyes papot bízta meg. Magyar Ferencnek a püspöki hivatal megadta a joghatóságot, s ezzel a plébániát ideiglenes betöltötte.¹⁷ Nyáry néhány nappal később, 1849. augusztus 18-án kolerában meghalt.

1849. augusztus 2-án délután megjelent Szegeden gróf Cziráky János, a IV. császári hadtest hadbiztosa, egy nappal később pedig báró Julius Jakob von Haynau tábornagy, a magyarországi osztrák hadsereg parancsnoka. Cziráky a város polgármesterét Wöber Györgyöt, Csanád és Csongrád megyék királyi biztosává pedig Temesváry István volt csongrádi első alispánt nevezte ki. 1849. augusztus 5-én vívták a szőregi csatát, amelyben a magyar főerő döntő vereséget szenvedett a császáriaktól. Cziráky a hadsereggel együtt távozott a városból, s helyébe Haynau 1849. augusztus 13-án – a világosi fegyverletétel napján – Gyulai Gaál Eduárdot nevezte ki a szegedi polgári kerület főbiztosává. A kerület Csanád, Csongrád és Békés vármegyékből, valamint Szeged városából állt.

Cziráky János 1849. augusztus 5-én Temesváry István javaslatára – Kistelekről előzőtt konzervatív papot – Szücs Antalt rókusi plébánossá nevezte ki.¹⁸ A gond az volt, hogy Nyáry törvényesen megbízta maga helyett Magyar Ferencet a lelkészi szolgálat elvégzésével. Magyarról azonban nincs adatunk, valószínűleg elhagyta Szegedet, legkésőbb 1849 augusztusa közepén. Szücsöt kinevezték ugyan – Szeged város patrónusi jogainál fogva –, de az egyházmegyei hatóság a rendeletet nem erősítette meg.¹⁹ Ezért Szücs Antal augusztus 19-én, a városi tanács pedig augusztus 22-én kérte Fábry Ignác püspöki helynököt a hivatalos megbízás kiadására. Fábry már 1849. augusztus 18-án, 133. számú rendeletével megadta Szücsnek a joghatóságot és az ideiglenes kinevezést, valamint megbízta szegedi esperesi teendők ellátásával. Kreminger Antal távollétében Nyáry Ferenc halálával azonban a szeged-rókusi plébánia – törvényesen is – megüresedett, s Fábry Ignác szeptember 6-án pályázatot hirdetett a lelkészi állás betöltésére, október 10-i határidővel. Pályázatot nyújtott be Szücsön kívül Hubert József világosi, Holczman Ignác nagylaki, Nyáry György mollyfalvi plébános, valamint Szücs János pécskai segédlelkész.

Szeged város újjáalakult, az osztrákok befolyása alatt álló tanácsa és Temesváry István biztos Szücs Antalt támogatta. A püspöki helynök 1849. október 31-én értesítette Szegedet, hogy Szücsöt szeged-rókusi plébánossá nevezte ki és számára a jurisdikciót megadta. 1849. december 2-án iktatta be ünnepélyesen hivatalába Kreminger Antal esperes, a szakirodalomban, Juhász Kálmán és Varsányi Péter István²⁰ tanulmányaiiban olvashatjuk, hogy Szücs Antal ellen 1849-ben, a forradalom és szabadságharc alatti tevékenysége miatt eljárás indult, sőt be is börtönözték. Ez azonban nem igaz, s támogatói épp királyhűségéért jeltölték a rókusi plébániára.²¹

A márciusi forradalom eredményeként megalkult Batthyány-kormány 1848 májusában tízezer fős önkéntes reguláris hadsereg föllállítását határozta el. A korhatár tizennyolc év volt, s vagyoni helyzettől függetlenül mindenki beléphetett. Szeged a Bihar, Békés, Csanád, Csongrád, Krassó, Temes, Torontál vármegyei, valamint az aradi, gyulai és nagyváradai újoncok gyülekezési helye volt. A toborzást Osztróvszky József és Rengy Ferdinánd országgyűlési követek vezették. Mészáros Lázár miniszter 1848. június 5-én értesítette a város vezetését, hogy az összejárat ezer fő összegyűltéig folytassák. A 3. zászlóalj 1018 – a Nagyváradról késve érkezőkkel együtt 1146 – főből állt, akik közül 150 fő volt szegedi.

¹⁶ *Reizner János*: Szeged története. 2. köt. Szeged 1899. 153–155. old.

¹⁷ *Jászai Géza*: A szegedi Szent Rókushoz címzett r. kath. plébánia 100 éves története. Szeged, 1905. 94. old.

¹⁸ SZCSPL. EVRI Szeged-Rókus, 13. Ezen jelzet alatt olyan levelek és jelentések találhatóak, amelyek Szücs Antal plébánosi kinevezésével kapcsolatosak (1849 augusztusa és szeptembere).

¹⁹ *Jászai Géza*: i. m. 97–98. old.

²⁰ *Varsányi Péter István*: i. m. 43. old.; *Juhász Kálmán*: i. m. 75. old.

²¹ SZCSPL. EVRI Szeged-Rókus, 13.

Az összeírás után mindenki saját lakóhelyén maradt, de a gyülekezés idején a nagyszámú honvéd Szegedre érkezett. A város biztosította a honvédek fölszerelését, fölkészítését: ételmet, szállást, orvosokat, valamint ruházatot (ing, gatyá, kalap, csizma), fegyvert (puska, kasza) és kiképzést. Az elhelyezés és az ellátás nagy anyagi megterhelést jelentett: a szeged-alsóvárosi ferences kolostorban, a szeged-felsővárosi minorita rendházban és magánlakásoknál szállásolták el őket. Az önkéntesek azonban hangoskodtak, dorbézoltak, viselkedésükkel zavarták a szerzeteseket.²²

Ezért Gaál Damascen házfőnök, a szeged-felsővárosi „minorita atyák elnöke” 1848. június 6-án megírta a városi tanácsnak: rendje ugyan támogatja a kormányt és a haza érdekében hajlandó is áldozatot hozni, de a honvédek állandó borivásukkal és hangoskodásaikkal zavarják kolostorának lakóit, ezért javasolta, hogy a honvédek egy részét az alsóvárosi rendházban helyezték el. Így a zsúfoltság is megszűnne, és a másik szerzetesi közösség is kivenné részét a honvédség szervezésének háttér munkájából: A katonák egy része át is költözött Alsóvárosra, a ferencesek kolostorába.

Győrffy Eduárd (Fdc) alsóvárosi gyárdián 1848. június 26-én írt levelet Fábry Ignác címzetes püspöknek, a esanádi püspök általános helynökének. A szerzetesi előjáró – aki 1847 és 1853 között töltötte be tisztségét – arra kérte a helynököt, hogy a pappá szentelt, kápláni éveiket töltő ferencesek maradhassanak továbbra is segédlelkészi állomáshelyükön, a kolostor nagyobb része ugyanis a honvédek számára (szálláshelyként, illetve kórház gyanánt) van fönntartva. A Bébán, Pádén és Csanádpalotán szolgáló ferenceseket a rendházban nem lehetne elhelyezni. Az iratból megtudjuk, hogy a szerzetesek számára nyolc szoba áll rendelkezésre.²³ Az épület többi része ugyan üres – a honvédek már a délvideki táborban voltak –, de a városi tanács a használat jogát fönntartja. A szegedi vezetőség előrelátó volt, mert később a sebesültek jelentős részét – csaknem felét – a ferencesek kolostorában helyezték el.

Az Óbecsére, a szerb fölkelők ellen induló katonák számára fontos volt az egészségügyi ellátás. Ezért honvédorvosokat neveztek ki a 3. zászlóalj mellé. A délvideki harcok azonban áldozatokat követeltek, így a sebesültek és járványtól szenvedők elhelyezéséről is gondoskodni kellett. Az alsóvárosi kolostor 290 beteget tudott fogadni. 1848. június végére szegedi városi kórház, a minorita és a ferences zárda szűknek bizonyult, ezért a piaristák rendházát és iskolájának egy részét is kórházzá kellett alakítani.²⁴

A Csanád megyei Földeákon a falu és a templom védőszentje Szent László volt, akinek június 27-i ünnepét a faluban mindig nagy ünnepléssel tartották. Teljes búcsú engedélyt a templom 1768. március 28-án kapott XIII. Kelemen pápától. A pápai dokumentum szerint minden hívő búcsúban részesülhetett, aki a templomban Szent László ünnepén meggyónt. Ezt a rendelkezést Engl Antal püspök 1768. június 29-i egyházlátogatása alkalmával hirdette ki.

Az ünnepre a környező falvakból is érkeztek búcsúosok, s a szórakozás egészen késő estig tartott. Az átmulatott éjszaka után nehezebben ment a munka is. Így a búcsú alkalmából két nap telt el dolog, robotmunka nélkül – a legnagyobb nyári munka, az aratás idején. Ezért a fölsőr Návay család „a hívek nevében” kérte a Szentszéket, hogy az ünnepet helyezze át a következő vasárnapra. XVI. Gergely pápa 1842. január 28-án kiadott brévéjében helyt adott a kérelemnek, és engedélyezte, hogy Szent László ünnepét a búcsúval ne a napján, hanem az azt követő vasárnapon ünnepeljék. A pápai rendelkezést Lonovics József esanádi püspök 1842. március 22-én írta alá, és küldte meg Földeákra.

1848-ban a jobbágyi állapotból megszabaduló földeákiak levélben kérték plébánosukat, hogy az új faluban az ünnepet ne a következő vasárnap tartsák, hanem annak napján. Az 1848. június 5-én kelt levélből – amelyet többek között Fodor János bíró, Kocsis Antal adószedő, Bakos István esküdtbíró, valamint Bugyi András és Szalma István esküdtek írtak alá – kiderül, hogy a június 1-jei „számos lakos Polgár Társaink egybejöttével” tartott népgyűlésen határoztak így a hívek.²⁵ A levelet Major János plébános 1848. június 10-én – saját pártfogó, kíséző soraival – továbbította Lonovics József esanádi püspöknek. A lelkész levélben kiemelte, hogy a hívek a paplak építésével bizonyítják vallásos érzelmüket, s törvényes kérésüket megtagadni értelmetlen.²⁶ Lonovics József püspök 1848. június 20-i leiratá-

²² Csongrád Megyei Levéltár, Szeged város tanácsának iratai. (a továbbiakban: CSML, SZVTI) 2546/1848. június 6.

²³ SZCSPL, EVRI Szeged-Alsóváros, 15.

²⁴ CSML, SZVTI 2717/1848. június 23.

²⁵ SZCSPL, EVRI Földeák, 52.

²⁶ SZCSPL, EVRI Földeák, 51.

ban – néhány nappal egri érsekké való kinevezése előtt – engedélyezte a földéaki búcsú június 27-i megünneplését.

Az új falu kialakítása, a templom építése és a búcsú napjának kijelölése mellett az 1848/49-es forradalom és szabadságharc is éreztette hatását Földeákon. A község életében nem hozott jelentős változást a polgári forradalom, az áprilisi törvények, csak szentesítette azokat az állapotokat, amú a liberális eszméket követő Návay család teremtett meg. 1848. március 26-án népgyűlést tartottak, amelyen határoztak az új vezetők megválasztásáról és a nemzetőrök összeírásáról. A választást június 1-jén tartották, s szinte változatlan összetételben szavazták meg a faluvezetést. Érdekes és jellemző, hogy a szabadságharc bukása után, amikor a falu előjáróit már nem választották, hanem kinevezték, a makói főszolgabíró is ugyanazokat bízta meg – bíró, adóösszeíró, esküdtbíró és esküdt funkcióba (1849. szeptember 11-én) –, akiket 1848 nyarán a lakosság választott.

Návay Mihály Csanád vármegyei másodalispán június 1-jei jelentése szerint 112 földéaki férfi került a nemzetőrség jegyzékébe. Négy nappal később jött az utasítás, hogy a szervezendő honvédségbe a falunak tíz újoncot kell kiállítania. 1849 májusában újabb nyolc újonc kiállítását kérte a hadügyminisztérium Földeáktól, de senki sem jelent meg a toborzóhelyen. Bár a főszolgabíró minden tizennyolctíz-zenkilenc éves ifjút magához rendelt, és közülük kisorsolta az újoncokat, a szabadságharc bukása miatt bevonulásukra már nem került sor. 1848/49 legfontosabb hozadéka a földéakiaknak – és az egész magyar agrártársadalomnak – a jobbágyság és jobbági terhek megszűnése volt. Érdekes megfigyelni, hogy a helyi lakosok a polgári szabadságjogokat a politikai élet (új faluvezetés választása) és az egyházi élet területén is igyekeztek gyakorolni, s hogy egy ilyen kicsiny – 3000 lakossal bíró – dél-alföldi faluban is igény támadt a civil társadalomnak az egyházra gyakorolt befolyására.

A következőkben négy Szegeden és környékén elmondott egyházi beszédet ismertetek, törekedve a papok politikai – elsősorban a közjogi és nemzeti-nemzetiségi kérdéshez kapcsolódó – meggyőződésének rekonstruálására. Szegeden – mint a délvidéki hadszíntér katonai centrumában – 1848/49-ben éreztette hatását a nemzetiségi kérdés.²⁷ A nemzetiségek elleni (geopolitikai) okok miatt érthetően szerbellenes) közhangulat a korabeli hírlapokban (Szegedi Hírlap, Tiszavidéki Újság), rópiratokban, plakátokon is tetten érhető. A korabeli egyházi beszédekben is értékelték a – helyi és országos – politikai és katonai helyzetet. A klerikusok kifejtették a magyarságról, a nemzetről, a nemzetiségről vallott nézeteiket is – természetesen vallási kontextusban.

Szabó Richárd (1820–1873) dorozsmai káplán 1848. április 2-án mondott beszédet „a békés átalakulás végett”. A szónoklatot 16 oldalas füzetben jelentette meg a szegedi Grün-nyomda.²⁸ A fiatal segédlelkész – akinek hivatali elődje volt 1832 és 1834 között Horváth Mihály történetíró, későbbi csanádi püspök és politikus – beszédét az egyetemes történelem folyamatainak jellemzésével kezdte. Történelemfelfogását a ciklikusság és az organikus szemlélet hatotta át. A történelem szerinte – s benne az államok és nemzetek élete – a természet és az emberi szervezet mintájára folyamatosan fejlődik, változik, módosul, átalakul.

Ez a korszellem a XVIII–XIX. században – vagy ahogy Szabó fogalmazott „az újabb korban” – a jogért, az igazságért, a szabadságért vívott harcra szólította polgárait. A szónok üdvözölte a márciusi forradalom eredményeit, az első felelős magyar minisztérium megalakulását, ezeket a „polgári szerkezet” és a „polgári társaság” – azaz a modern polgári állam és társadalom – létrejöttének első lépéseiként, jeleiként értelmezte. A vallás megtartására és vallásosságra szólította föl a híveket, mert a katolicizmust – amely „a legszebb polgári hit” – a jogegyenlőség és az emberi méltóság biztosításának egyik szószóljaként értékelte. A vallásosság mellett arra buzdította hallgatóságát, hogy tartsák meg a rendet és „a még fennálló törvényeket”. Intó példaként – nem megnevezve ugyan – a francia forradalom túlkapására utalt.

1849. március 15-én, a forradalom évfordulóján a szeged-rókusi templom mögött, a Mars téren volt ünnepi mise, amelyen Szabados József (1818–1892) mondott szentbeszédet. A beszéd Kőrösi József költéséén, Grün János nyomdájában jelent meg.²⁹ Szabados a magyar nemzet nagyságát, a szabadság, a keresztény vallás fontosságát részletezte. A szónok a magyarok – pontosabban a történelmi magyar

²⁷ *Szántó Imre*: Szeged az 1848/49-es forradalom és szabadságharc idején. Szeged 1987.

²⁸ *Szabó Richárd*: Egyházi beszéd, melyet a békés átalakulás végett a váci egyházmegyei komány által rendelt, s Dorosmán ápril 2-án megtartott egyházi ünnepély alkalmakor mondott. Szeged 1848.

²⁹ *Szabados József*: Egyházi beszéd, melyet 1849-ik évi mártius 15-kén, midőn új alkotmányunk évünnepe tartaték, Szegeden a Marstéren mondott. Szeged 1849.

nemesség ellenállási joga (az 1222-es Aranybulla záradéka) alapján buzdította híveit a polgári vívmányok védelmére. Hangsúlyozta az áprilisi törvények jelentőségét, az egyenlő, igazságosságon és közteherviselésen alapuló magyar társadalom kiépítésének fontosságát. Hirdette a népfőlség elvét, és az állami vezetők céljaul a köznép boldogságának elérését jelölte meg. Felismerte a bécsi udvar nemzetiségi politikáját, amely a magyar kormány ellen uszította az ország területén élő nemzetiségeket. Ennek előzményeként tudta be a Habsburgok XVIII. századi nemzetiségi és betelepítési intézkedéseit, amelyek privilégiumokkal bástyázták körül a szerb és román – a török elleni védekezést biztosító és katonai feladatokat ellátó – csoportokat, s ezzel a magyarság pozícióit és potenciálját fokozatosan gyöngítve. A korra igencsak jellemző, hogy beszédében Szabados csak a magyart nevezi nemzetnek, a többi népfajnak. A beszéd zárása a szegedi polgárok buzdítása volt, a szerb fölkelők elleni februári – Perczel Mór vezette – győzelmes hadjárat földözése.

1849. május 20-án Szabados József ismét beszédet mondott. A szeged-palánki Szent Dömötör templomban a nagysarlói ütközetben (1849. április 19.) elesett honvédek lelki üdvéért bemutatott gyászmise alkalmával hangzott el, s szövege megjelent nyomtatásban is Grün János nyomdájának termékeként.³⁰ A pap – aki ekkor a Szent Dömötör-templom helyettes plébánosa (adminisztrátora) volt – szerint a szabadságharc alatt a magyar nemzet bizonyította életképességét, életerejét. A magyar nemzet bizonyosságtétele szerinte egész Európa számára példaadó. Majd kifejtette, hogy a magyar honvédek és fiatalok véérére azért volt szükség, mert a nemzet újjászülése vérkeresztiséget kívánt. Ezzel párhuzamot vont a magyar nemzet és állam geneziséhez köthető – Anonymustól eredő – történeti hagyománnyal, amely szerint a honfoglaló vezérek Almost fejedelmükké választották, s szerződésüket, szövetségüket, paktumukat vérel erősítették meg. A nagysarlói ütközet 300 magyar honvéd áldozatára mondta, hogy az áldozatok egy egész nemzet szívében fog majd élni. Az elmúlás (itt az egyén erőszakos halála) és a világ-rajövetel (itt a nemzet küzdelmes, áldozatokat követelő születése) oppozíciója végigkíséri a szónoklatot, amelyet végül azzal a toposszal próbált meg földolani Szabados, hogy a hősi halottak sirjaiból nő ki és táplálkozik a magyar szabadság fája.

Alig két héttel később a szeged-rókusi templomban is misét, körmenetet és könyörgést tartottak az orosz intervenció elleni harc sikeréért. Horváth Mihály választott esanádi püspök, a Szemere-kabinet frissen kinevezett vallás- és közoktatásügyi minisztere kezdeményezésére a magyar kormány és a püspöki kar keresztes háborút hirdetett ellenük. 1849. május 31-én Rókuson Korompay (Krum) Antal katolikus pap, a temesvári főgimnázium történelemtanára mondott beszédet, aki 1849 augusztusában, a fegyverletétel idején világios plébános volt. Szövegét szintén Grün János betűivel nyomták.³¹ Korompay kemény hangon bírálta a Habsburgokat, akiket a magyarság elnyomónak, romlott erkölcsű zsarnokoknak nevezett. Áttekintette a magyar szabadságmozgalmak háromszáz évét. Különös a katolikus paptól, hogy az 1674-i pozsonyi vérbírótságot és Caraffa eperjesi mérszárlását is sérelemként idézi. Ezek ugyanis a protestantizmus fölszámolását (és nem utolsósorban a protestánsok vagyonának megszerzését) célozták meg, a katolikus egyház tagadhatatlanul szolgalelkű támogatásával. A XVII. századtól a magyar nemzeti – függetlenségi – mozgalom szorosan összekapcsolódott a protestáns emancipációs törekvésekkel. Elsősorban a református egyház állt ki a magyar nemzeti tudat, hagyományok mellett, mert az evangélikus hívek nagy rész német vagy szlovák nemzetiségű volt. A katolikus felső klerus köztudottan aulikus beállítottságú volt.

Az osztrák önkényuralom elnyomásának példaként a szónok II. Rákóczi Ferenc, Martinovics Ignác és a börtönt megjárt Kossuth 1. ajos sorsát említette. A dinasztia azonban a bécsi, itáliai, cseh és magyar forradalmakból, sőt a trónfosztásból sem tanult. Korompay a császári dinasztia teljes morális züllesztésének utolsó állomásaként szövelt az orosz cárhoz való fordulásról. Szónoklatában hosszasan sorolta az ortodox orosz kormányzat vallási türelmetlenségének példáit: föllépésüket a lengyel római katolikusok, az ukrán és litván görög katolikusok, a hálti – német – evangélikusok ellen. Az egyesült görög katolikus egyházakat el lehetetlenítették, vagyonuktól megfosztották, végül visszakényszerítették a moszkvai pátriárka juriszdikciója alá.

³⁰ *Szabados József*: Gyász-beszéd, melyet 1849-ik évi május 20-án a magyar nemzetnek Nagy-Sarlónál f. évi ápril hó 19-én nyert győzelemkor elesett hű fiaírt, a Szeged Szent-dömötör egyházban tartott engesztelő-áldozat alkalmával mondott. Szeged 1849.

³¹ *Korompay (Krum) Antal*: Alkalmi beszéd, melyet a Szeged Sz.-Rókusi egyházban a muszka bevetkezésből származható vesztély elhárítása végett rendelt Isó egyházi szentmenet alkalmával 1849-dik évi május 31-kén mondott. Szeged 1849.